

Илијана Р. Чутура
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука у Јагодини
Катедра за филолошке науке

УДК 371.3.:811.163.41
821.163.41.09-94 Аџић С.
Оригинални научни рад
Примљен: 23. октобар 2018.
Прихваћен: 20. новембар 2018.

Марко М. Ђорђевић
Катедра за друштвено-хуманистичке науке

О ПЛАСТИЧКОМ ПРИЧАЊУ

(са освртом на стил дневничких забелешки Сретена Аџића)¹

Апстракт: Предмет рада јесте анализа лингвостилистичких карактеристика необјављених дневничких забелешки Сретена Аџића о школском парку у контексту његових експлицитних ставова о живописном причању. Ова правила Аџић је представио и описао у чланку „Пластичко причање у народној школи”, којим се отвара први Годишњи извештај о раду Мушке учитељске школе у Јагодини. Додатно, у раду ће се Аџићево инсистирање на високом нивоу културе говора учитеља сагледати и у саодносу са напорима које је улагао у обезбеђивање оптималних услова и креирање подстицајне атмосфере за квалитетну наставу српског језика.

Показује се да је на сва три наведена поља Аџић показивао изражену доследност – од бриге о настави, школским књижицама и публиковању ђачких радова, па до сопственог језичког израза у којем примењује правила о *иласичком причању*. Стилске карактеристике његових текстова управо следе упутства која даје у чланку, те се издвајају две кључне групе поступака: поређења, персонификација и апострофа с једне, и употреба узвика и лексема ономагопејског порекла с друге стране.

Актуелност Аџићевих идеја везаних за *иласичко причање*, које мора бити разумљиво, јасно и поступно, али и изазивати *живе њредсјаве* код ученика, огледа се превасходно у савремености методичких принципа и захтева које поставља као основе приповедању у настави.

Кључне речи: Сретен Аџић, дневничке забелешке, живописно причање, стилске фигуре, узвици.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Предмет овога рада јесте анализа лингвостилистичких карактеристика дневничких забелешки Сретена Аџића о подизању парка Мушке учитељске школе у светлу његових идеја о „пластичком”, живописном причању као

---

¹ Рад је настао у оквиру пројекта 178014 „Динамика структура савременог српског језика”, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

основном оруђу у васпитно-образовном раду. Основна метода примењена у раду јесте лингвостилистичка, а секундарна је компаративна анализа Ацићевих експлицитних исказа о квалитету говорне комуникације и стилских одлика његових текстова. С обзиром на то да су његове рукописне свеске жанровски хибридне, у раду је нужно примењена и функционалностилска анализа.

Писана оставштина Сретена Ацића изузетно је богата и обимна. Велики део је публикован, али је велики део остао у рукопису и чува се преваходно у манастиру Враћевшница. Рукописне свеске о парку Учитељске школе део су фонда библиотеке Факултета педагошких наука у Јагодини.

Ацићеви публиковани и рукописни текстови представљали су корпус за истраживаче из различитих области, пре свега педагоге. Међутим, иако је било истраживачких захвата који су се односили на различите аспекте Ацићевог рада и интересовања – васпитање и образовање, астрономију, ботанику, пејзажну архитектуру, пољске учионице, здравствено васпитање, пчеларство и сл. – његови ставови о језику у васпитно-образовном раду остали су на маргинама истраживачке пажње.

1.1. ЗНАЧАЈ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У МУШКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ

Српска краљевска мушка учитељска школа у Јагодини, основана 1898. године, од свог постанка је, према Ацићевој идеји и концепту, била програмски оријентисана као школа која неће „опремати само сувопарне мислиоце, идеалисте и фантасте, и само 'умне' раденике – у мало не рекосмо: раднике умне, а без ума! Не школа, која ће фабриковати само чиновнике, и заповеднике. Не школа, која ће спремати раденике, који се боје рада, и посленике, који се стиде посла. [...] Не школа која ће образовати само *џола* човека; но школа која ће образовати *целој, чийавој, џошћуној* човека!” (Ацић 1886: 116). Такав систем, који је од постанка био усмерен на развој целовите личности сваког *џишомца*, посебну пажњу придавао је и развоју вештина и знања у области српског језика као матерњег језика и – што је још важније – језика наставе, основног медија преношења знања. Већ први наставни програм јасно издваја наставу савременог језика не занемарујући значајне периоде српске писмености, те су уведени предмети *Српски језик и књижевност* и *Црквено-словенско чийање*. Дајући посебно место књижевном језику, утемељеном на народном, у образовању будућих *народних учийшеља*, Ацић показује високо разумевање филолошких идеја Вука Караџића и његових следбеника, али и значаја који оне имају за успех народних школа и што масовније образовање деце.

Поред школске библиотеке, желећи да кључна литература увек буде на дохват руке наставницима и ученицима, Ацић је у учионицама Школе план-

ски и пажљиво формирао мале библиотеке, „разредне књижнице”. У њима је била заступљена педагошка литература, уџбеници за наставу у Школи и за основне школе, али је свака обавезно имала „Вуков речник, дела В. С. Караџића, речнике за стране језике” (Недовић 1998: 35). О фонду неколиких *књижница* Мушке учитељске школе и надаље се водила изузетна брига, а „најзапаженију бригу око прикупљања књига показао је др Драгољуб Петровић у десетогодишњем периоду од 1925. до 1935. године” (Стефановић 2011: 87).² У Школи су, поред Наставничке, Ученичке и разредних књижница, формиране и књижнице ђачких друштава (Исто: 89).

После само годину дана од постанка Школе, у њој је формирано ђачко друштво „Узданица”, са основним циљем да се *ишћомци* што боље „умно развију”, како би успешније могли вршити „одређени им задатак на просвећивању свога народа и ширењу његове мисли” (*Двадесетипетогодишњица МУШЈ*: 28). „Узданица” је основана превасходно као литерарна дружина, мада је у својим оквирима имала различите делатности културно-забавног типа.³ Млада ђачка дружина убрзо постаје *чланом доброшвором* Матице српске и Српске књижевне задруге, тада младе установе (основане 1892), „од којих је добила сва важнија ранија издања, и од сада ће их добивати редовно” (*Годишњи извештај 1900/1901*: 10).⁴ Како бележе извештаји о раду Школе, дружини су из школског и интернатског буџета додељивана средства како би очувала активно чланство у Матици и Задрузи и из године у годину богатила своју библиотеку значајним издањима.

Сви ови подаци о организацији рада јагодинске Учитељске школе недвосмислено сведоче о пажњи која се плански и систематично посвећивала настави српског језика и ваннаставним активностима у области матерњег језика и књижевности. Како је јагодински *завод* основан управо у доба експанзије школства, појављивања нових струка и увођења нових предмета (Ивић 1998: 256), у периоду када се књижевни језик утврђује као функционалностилски поливалентан језик са правим корпусом научне терминологије (Белић 1999: 121),⁵ јасно је да су Аџић и његови сарадници јасно осетили потребу да њихови *ишћомци*, будући учитељи, негују свој језички израз и говорну културу.⁶

---

² Драгољуб Петровић био је ученик, а касније професор и управитељ Мушке учитељске школе у Јагодини. Са српском војском прешао је Албанију, а свој докторат, одбрањен у Француској, посвећује француским борцима палим за ослобођење српског народа.

³ Први председник Дружине био је Лука Зрнић, васпитач и наставник „Српског језика, земљописа српских земаља и српске историје” (*Годишњи извештај 1898/1899*: 34).

⁴ У чланство Српске књижевне задруге Друштво је уписала учитељица Олга Цветићева, сестра чувеног историчара и професора Учитељске школе у Јагодини Емила Цветића, „за спомен свога брата” (*Годишњи извештај 1934/1935*: 35).

⁵ Реч је о Белићевом чланку „Београдски стил” из 1934.

⁶ Није чудо што је управо Сретен Аџић био председник Одбора Културне лиге у Моравском округу када је ова организација одиграла кључну улогу у оснивању Јавне библиоте-

О пажњи која се посвећивала матерњем језику говори и први годишњи извештај о раду Школе (*Годишњи извештај 1898/1899*). У њему су штампани радови свих ученика првог кола из Српског језика и књижевности, уз следећу напомену наставника српског језика Луке Зрнића:

„Наставнику је српског језика потребно да објасни: прво, зашто се овде штампају задаци ученички, а не само њихови натписи [...] Ну важан је разлог за штампање и подстицање ученика на озбиљнији рад. [...] А увек је пажено да задаци буду из круга њихових мисли, да се не би дангубило око израде, већ да се сва пажња скрене једино на начин писменог исказивања онога о чем се мисли, или управо онога што се зна” (Исто: 35). Оно што је посебно занимљиво јесте чињеница да су текстови не само на различите теме, већ и да су жанровски и функционалностилски разнолики – од природњачких који би се могли сврстати у научно-популарне, преко дијалектолошких „цртица”, па до литерарних радова који су уобличени у разне форме (нпр. епистоларну).

2. О ПЛАСТИЧКОМ ПРИЧАЊУ – АЦИЋЕВА РАЗМАТРАЊА О ЖИВОПИСНОМ ГОВОРУ

Почетне странице истог извештаја – првог (из 1899. године) – који је приређен као својеврсни *iprogramski* документ о раду, стремљењима и педагошкој филозофији новоосноване учитељске школе, заузима текст управитеља Сретена Ацића „Пластичко причање у народној школи”. Текст је структуриран према нормама академског писања. На самом почетку Ацић одређује појам пластичког причања и његов значај за наставу у *народним школама*, наводећи да се под њим подразумева „излагање садржине говором, тако да се њиме изазивају у слушаоцу живе слике предмета или догађаја који се описују, те да му се чини као да их пред собом гледа у суштини, отеловљене. То је оно причање, којим по неко уме тако да веже нашу пажњу, да га слушамо и гладни и жедни, и дубоко у ноћ, не осећајући ни умора ни дремежа” (*Годишњи извештај 1898/1899*: 3). Овакво причање Ацић везује за умеће народног усменог приповедања, истичући да је крајем 19. века изузетно ретко и да је опстало само у руралним крајевима, далеко од градова – односно, да се развој софистицираног, интелектуализованог стандарднојезичког израза неминовно одвија на уштрб традиционалног живописног излагања. Ову „обрнуту пропорционалност” додатно подвлачи и тиме што је, како каже, „нема књига” један од непријатеља вештине приповедања, те да су изузетно ретки

ке (1909) и Грађанске читаонице у Јагодини (Стефановић 2011: 95–96). У време припрема за оснивање Библиотеке (данас Народне библиотеке „Радислав Никчевић” у Јагодини, „[м]атеријални, кадровски и просторни услови наведени су у преписци између Сретена Ацића и надлежног Министарства” (Исто).

људи „од пера и књиге” чије би се усмено излагање одликовало красноречи-вошћу и *и́ласџичношћу*:

„То је оно слатко и примамиво причање, којим су наши стари прекраћивали дуге зимске ноћи, којим су заслађивали посела и испуњавали време на даћама и славама, и којим су нас, као децу, преносиле наше драге старице, у други, надчулни свет” (Исто: 3).

Највећу штету од потискивања народског приповедања и његовог повлачења пред интелектуализованим говором Аџић, наравно, види у народним школама. По њему, вештином пластичког причања треба да владају превасходно наставници и учитељи: „Читави наставни предмети, као што су историја, хришћанске поуке, земљопис, претварају се у незанимљиво, сувопарно и неразумљиво набрајање [...] За учитеља народне школе ова је вештина тако нужна и толико потребна, да вешт приповедач учитељ, а иначе са осредњим способностима, стоји – као *учишџељ* – изнад најспремнијега свога друга а невештог приповедача. И нема неподесније личности за учитеља од тако зване ’завезане вреће’” (Исто: 4).

Представљајући своје поступке у *Учишџељевим забелешкама*, Аџић неретко и примерима сведочи о моћи *и́ласџичкој* причања. Текст „Схватање” дат је као илустрација предности конкретног примера у основношколској настави. Међутим, на другом плану недвосмислено сведочи и о Аџићевом уверењу у улогу нарације и дескрипције у настави, посебно уколико су лично доживљене. Не могавши да дочара ђацима лађу, прибегава причи о конкретном сопственом искуству. Пошто је „описао лађу уопште прилично опширно” и показивао слику, прибегава другом поступку: „Е, онда ево да вам испричам, каква је била она лађа, на којој сам се ја возио!... За тим испричах све, до најмањих ситница. Не оставих ни нужник, ни кавезе и у њима живину, ни кување у кујни – све, све. Све испричах, па и како сам ја ишао по крову и посматрао пределе, како сам седео на котуру од конопаца, како сам силазио у кавану те пио каву – а то им је тек изгледало веома чудно: на води кавана! Једном речи испричах све, чега се год сетих. Пажња је била неопи-сана” (Аџић 1924: 93).

Наглашавајући да је проблематика живописног говорења неистражена (*Годишњи извештај 1898/1899*: 4–5), Аџић поставља пет правила. Пошто као „логичар, наративист и рационалист, С. Аџић више држи до правилности и методичности одређених процеса у настави неголи до лепоте” (Недовић 1998: 130), његова правила о пластичком причању у настави односе се и на методичке принципе и захтеве. Тако је прво правило саображено са принципом „од познатог ка непознатом”, са додатним акцентом на причање о *конкретним* стварима и појавама:⁷ „У причању треба се служити што више

---

⁷ „Ако станемо посматрати причање слаткоречивих приповедача из народа наћи ћемо за ове горње захтеве безброј потврда. Тако никада такав приповедач неће употребити у причању апстрактних појмова, без врло велике потребе, већ ће се служити скоро искључиво чулним

познатим чулним и особеним знањем; општије и непознатије треба упоређивати с познатим особеним” (*Годишњи извештај 1898/1899*: 5). Друго правило највише инсистира на поштовању методичких захтева усклађености са узрастом (наравно, реч је о избору лексике и структури реченице) и јасности: „У причању треба се служити речима које су деци потпуно познате и реченичним изразима који су деци течни” (Исто: 7). Овде Ацић посебно истиче да су само лексеме ономатопејског порекла деци разумљиве без изузетака, укључујући и велики део *усклика* (наводи пример „бућ!”) који сами по себи – звучном аналогijом – припомажу ефекту живописности.

Треће и четврто правило тичу се гласа и пратилачких елемената говора. Ацић инсистира на динамици гласа у погледу боје, ритма говора и интензитета, а у четвртом правилу на адекватном присуству гестикалације, телесних покрета „који ће назначавати оне покрете који су се дешавали при догађају који се излаже, или који ближе одређују предмете који се описују” (Исто: 9). На крају, пето правило упућује на обавезно укључивање појединости, „зачињавање” детаљима и објашњењима. Инсистирајући на правој мери у овом погледу, Ацић наводи и пример штурог текста из *Чишњанчице за први разред*, разрађујући његов почетак у шири текст који би ученицима привукао пажњу.

Инсистирање на развијању живе слике код ученика слушалаца Ацић ће, како се показује, ставку по ставку, правило по правило, применити и у сопственим текстовима. Анализа лингвостилистичких карактеристика забелешки о парку и стилских фигура које су у њима најфреквентније говори о томе да је њихов аутор и у свом писању доследно поштовао правила *пластичкој приповедања*.

3. ПЛАСТИЧКО ПИСАЊЕ У АЦИЋЕВИМ СВЕСКАМА ШКОЛИН ПАРК

У овом делу рада анализираћемо стил Ацићевих рукописних свезака – белешки о подизању парка јагодинске Учитељске школе. Анализа има за циљ издвајање стилских доминанти Ацићевих списа, али и утврђивање степена сагласности између његових правила о „пластичком причању” и карактеристика његовог дискурса у ауторском тексту. Забелешке које анализирамо писане су у периоду од 1912. до 1915. године, уредним рукописом, графитном оловком (ређе мастилом), писаним словима ћирилице, у идентичним сивим свескама. Иако се сви текстови односе на парк школе и ботанику уопште, по типу и функционалностилским особеностима веома су разноврсни. Неки од њих су научни и стручни, док је у другима заступљено приповедање

знањем. Па и само чулно знање, чим је слушаоцу иоле непознатије, неће да га дефинише ни да му описује особине, величине и каквоћу, већ се одмах лађа упоређења са блиским и слушаоцу добро познатим.” (*Годишњи извештај 1898/1899*: 6)

о догађајима у којима је Ацић учествовао. Посебно, текстови дескриптивног карактера имају изражену личну и уметничку ноту. У свескама је Ацић бележио и своје преводе ботаничких текстова.

Функционалностилска хибридна Ацићевих свезака о парку Учитељске школе условљава и одређено сужење корпуса јер је природно да ће се у наративним и дескриптивним пасажима идентификовати најчешћи елементи „пластичког причања”, а да ће се преводи готово изузети из разматрања.

3.1. ПОРЕЂЕЊА, ПЕРСНИФИКАЦИЈА И АПОСТРОФА

Наглашавајући да се добар приповедач, како би објаснио појам, најпре „лаћа упоређења са блиским” (у тексту о *пластичком причању*), Ацић поређењу даје посебно место у својим виђењима квалитетне дескрипције и наратије. Имплицирајући посебну важност појма са којим се пореди, он непогрешиво сагледава његов повлашћени прагматички статус: „Појам са којим се пореди обично је познат и говорнику и саговорнику, али и онда када им није познат, он служи као референтна тачка. Поређењем се саговорнику пружа информација о појму који се пореди тако што се тај појам одређује према другом (познатом) појму. Ако особине појма са којим се пореди нису познате саговорнику, он ће поређењем добити информацију о односу који повезује поредбене релате” (Николић 2016: 16). У забелешкама о парку позиција појма који се пореди најчешће припада биљкама и живом свету у парку или временским приликама (светлост, падавине, ветар и сл.) које остављају свој утицај на *школин парк*. По критеријуму синтаксичке структуре, међу Ацићевим поредбеним конструкцијама доминирају поређења са речју *као* и клаузе са везничким склоповима *као да* и *као што*.

Као и остале, поредбене *као*-конструкције конкретизују описе живог света и појава у парку. Ређе, када се њима дочарава понашање особа, попримају карактер поредбено-начинских (в. последњи пример):

Онда је посмотрио четврту учионицу под великом тамариком, чије су гране на местима падале до Земље, преко дрвених гредица у висини човека, а унутра на сталним белим клупама била је, *као њод каквим зеленим шатором*, скоро мрачна хладовина. (св. 20); Развратила се сва, гране пале преко клупа на траву, да се унутра *као њод ноћ* сад не може ући, а све претрпано снегом, читав велики пласт. (св. 1); Косићи⁸, *црној њерја као уљена*, а *кљуна жушој као восак*, дођу нам сваке позне јесени и децембра и јануара у госте, по 2–3, те се часте разним бобицама, највише од клека и пасјаковине. (св. 1);

[М]оја ће кћи имати о Србији друкчи појам кад види ово лепо место, кад буде удисала овај мирисни ваздух, кад буде слушала ове многе славује –

⁸ Подвлачење оригинално

одушевљавао се чича *као младић*. И довео је заиста, после подне кћер, са још две кћерчице и једним синчићем младога г. Клефиша, својим унучићима. (св. 4).

Поредбене зависне клаузе с везницима *као да* и *као ишћо* Ацић неретко употребљава са циљем онеобичавања на семантичком плану. Тиме поређење излази из оквира представљања непознатог познатим (што је један од Ацићевих захтева *иластичкој причања*) и добија праве карактеристике фигуре значења (Лешић 2008), односно семантостилеме (Николић 2013). Једна од најбољих потврда фреквентности и сликовитости оваквог поступка јесте текст у четвртој свесци у којем Ацић описује временске прилике и њихове ефекте у парку (месечина, ветар, магла и сл.). У том тексту поређења и поредбене зависне клаузе уводе паралелу између биљака у парку и фантастичних појава и бића, наглашавајући бајколики изглед врта:

Најзад је [свраче] долазило на позив, слетало деци и мојој жени на раме, и пробављало по читаве сате на разбоју и око њега док је моја жена ткала, весело цвркућући, *као да се разговара*. (св. 1);

Али на месечини, каква чар! Какво уживање! Каква необичност! Све је измењено. Све је друкче. Све је преображено. Ништа више није оно што је. Као да смо дошли у неки други, туђ чаробан врт предео, пун необичних, чудноватих облика. Па и саме су стазе друкчије, и шибље и дрвеће је друкче, и ливадице су друкче и све – све! Ово изгледа за нас познаваоце врта, *као да је нека вила својим чаробним ишћаићем преобразила сав предео*. (св. 4);

Ваља већ да је човек добро познао природу, па да не осећа немир кад западне у маглу, најмањи предмет добива огромне, бескрајне размере, чини нам се, *као да нам се ближи нешћо неодређено, нешћо црно и као да хоће да нас ухвати*. Да није то грана или какво дрво? Можда је то само жбун? Чини вам се да се, да се читава мрежа од узја испречила пред вас, а кад ближе, а оно то је проста паучина! (св. 4);

Како је занимљиво посматрати на ојачем ветрићу кретање грана и граница! То су стотине и хиљаде руку, које се крећу на безброј начина, чак се пружају једна за другом у једном правцу, *као да би се хћеле хваћати*, па се брзо тржу натраг, ~~као кад би дале знак~~⁹ у знак да су се само шалиле. Повијају се и млатарају и лево и десно, *као кад би давале би означавање израза разиранишћии и насмејаносћии*. (св. 4);

Као да су неки зли души својим чаробним штапићем све уништили, све [нечитко], све преобразили. (св. 3).

---

⁹ Корекције су изворне и показују Ацићеву тежњу да примени што већи број поредбених клауза у тексту али да, са друге стране, избегне стална понављања истих поредбених везничких склопова. Корекције у свескама иначе говоре о великој пажњи коју је Сретен Ацић придавао језичком и стилском обликовању својих текстова.

Ацићева поређења, међутим, посредно откривају и једну веома значајну карактеристику његове „ботаничке филозофије”. Иако прави научник, који је емпирији придавао огроман значај, Ацић је и заступник својеврсне пантеистичко-аниматистичке филозофије. Њу најјасније излаже у чланку *Билјчина гуша*, у којем, између осталог, каже да биљкама душу „може одрећи само онај ко их не познаје довољно, ко се не дружи с њима. Али ја, који сам се с њима сродно, који сам с њином душом сјединио своју – ја то знам. Ја знам, да у свакој од њих дела њихова душа као и у мени моја” (Ацић 1939: 75).¹⁰ И на другим местима показује дубоко уверење о једнакој важности живог света, те у другој свесци записује: „Ограниченост човекова ума, удружена са болесном маштом његовом о величини својој, појачана његовом саможивошћу – створила је легенду, о томе, да је целу Природу створио добри Бог ради њега, ради човека, на ужитак свом љубимцу” (св. 2). Стога не чуди што су у Ацићевим списима о парку Школе веома честа поређења у којима се заједничке особености изналазе између човека и биљака, између законитости природе и правила људског друштва, чиме се отвара и прелаз ка персонификацији као једном од кључних стилских поступака:

После олује је свеже у врту, али су групе разбарушене, поремећене, као неочешљана глава. Крећу се и шуморе и шибље и дрвеће, још по мало, као кад би још задихано и знојаво намесила њоремећене и њоцејане хаљине, уз вајкање и шешкање и честиишање сјасења живоиша, њосле минулој сјираиној окршаја. (св. 4);

И биљке се не задовољавају, као ни људи и народ на Земљиној Кули, једном само бојом, већ се ките и урешавају свим могућним бојама, свим могућним преливима боја, сложајима бојних тонова. И још каквим сложајима, и још каквом хармонијом –, какве никад није у стању, нити ће икада бити у стању да постигне човекова мода и укус!

Као и људи тако и различне биљке имају и своју нарочиту свадбену униформу. Како у кроју тако и у боји. (св.2);

Али јој је [природи] тај лускус увек потребан. Он јој је неопходан као често и у људском друштву. (св. 2);

Наша мила форзитија! Наш најлепши весник пролећа! Жута – не као лимун, већ као најжућа канарина, светли се она на сунцу већ издалека, обучена у свечано свилено рухо од главе до пете, од корена до врха свакога свог прутка – а још од лишћа! Шиб сав у злату! Украс првога реда. Радост – знак да је пролеће заиста настало и ако је тек почетак марта! (св. 3).

---

¹⁰ Ацић наставља: „Све моје миле биљнице у нашем лепом врту, сви они бајни цветићи у њему, имају своју биљну душицу. [...] Не признаје наука биљкама онакву ’душу’, какву су им приписивали, у наивности својој, сви народи од памтивека у народним умотворинама својим [...] Али им признаје наука способност да осећају нарочитим направама природне надражаје светлости и топлоте, укуса и мириса, дотицања и притиска, влаге и теже земљине, па и електричне и магнетске појаве” (Ацић 1939: 75–76).

Као фигура иначе тешко одредивих граница (в. Поповић 2007, s.v. *персонификација*), персонификација у Ацићевим списима има додирних тачака са метафором, апострофом и поређењем. Међутим, с обзиром на Ацићев доживљај природе и биљног света, не може се повући ни јасна граница између персонификације као стилског поступка и као филозофски утемељене антропоморфне слике природе. У тексту о „лечењу” глога после олује, Ацић комбинује персонификацију са успешним поређењем: младо дрво неговао је *као Боланој Дојчина*. Без обзира на то да ли је свесно прибегао стилским онеобичајењима или је присуство оваквих поступака одраз уверениости о постојању „биљчине душе” и паралелизму биљног и људског живота, несумњиво је да персонификација и односи поредбених и поређених појмова значајно доприносе „конкретизацији, оживљавању и сликовитости израза” (Исто), што су и изузетно важни захтеви које Ацић види као циљ *иласичкој причања*:

Овај наш садашњи најлепши глог доживео је једно страшно „преметеније”, које може послужити као поука. Како је накалемљен на већ добро ужиљено дрвце, одмах је прве године добио размерно врло велику круну према слабу стаблу, а одмах се идућега пролећа *обукао сав у цвећ*, те смо сви уживали у њему. Једног јутра после бурне ноћи пресрете ме још на уласку у парк један ученик са жалосним лицем и речима:

– Господине, олуја сломила наш лепо глог!

– Како, поломила му гране? – упитам.

– Не. – одговори он још жалосније. – Сасвим га преломила и круна му цела лежи на земљи. Одмах смо отишли тамо. Било је да се човек заплаче. Прелоњено управо згњечено стабло тако да се само држи још на неколико трака уздуж исцепане коре. Круна са лепим цвећем лежала је стрмоглавце на трави.

Шта се је могло радити? Свршио је. Оставим га са уздахом. Сутрадан дођем к њему помирен са судбином – ударим јачи колац уза њ, дигнем му већ увелу круну, исправим га, наместим колико се могло преломе, па га добро увијем крпама и увезем *као Болана Дојчина* канапима, а потом му круну добро окрешем и онда га целог за колац увезем, да се не може мицати. Потом га залијем и оставим судбини.

Кад најесен дођем из бање – о чуда! глог истерао грдне нове лепорасте и *весео као рејско кад*; крпе и везе набрекле а цело стабло одебљало. Одрешим му завој, те да му попустим да не урасту у кору канапи, кад имам шта и видети; рана потпуно зарасла, кора се обавила да се тешке ране једва и познаје. [...] То ми је дало поуку, да ма како скрхану биљку не сматрам за изгубљену. (св. 3)

Персонификацију Ацић неретко удружује и са апострофом, обраћајући се директно (вокативном формом) природи, биљкама и животињама. У неким случајевима апострофу прати и графостилемска интервенција – најчешће писање назива биљних врста великим почетним словом, што употпу-

њава персонификацију с обзиром да називима даје статус личних имена (као у првом наведеном одломку):

Природо, ко је у стању и приближно теби стављати чари и лепоте!

Ено заиста *квѣравоѣа сѣарца* (где је већ зажуतेо) *Дрена*... Ено развијених реса у витке *Леске*, ено [нечитко] маца у ране *Иве*; Ено миле *Никсице*, ено мирисне *Љубице*!... Ено скромног *Красуљка*. Ено у скоро развијених на пупољака у *Орлових Нокаѣа*!...

То се већ креће нов живот. Већ одпочињу сокови да круже кроз жиле и жилице, кроз корење и стабљике ових ранораних горштака очврслих према мразу и хладноћи. (св. 2);

Јагни мој врѣу, *кукавни мој ѣеривоју*! Какве те мађије омађијале, какве те силе уништише! И тебе и сву природу око тебе, далеко, далеко! (св. 3);

Форзитија је *наша мила дошљакуша*, чак из далеке Кине. Али се је она овде у Европи *умела ѣако одомаћѣи*, да напредује чак до северног мора *као код своје куће*. *Не боји се ѣа мраза*. Свако лепо, свеже зелено лишће, развија се после цвета, управо кад стане процветавати. Жбун чини и лети врло пријатан утисак.

Уосталом форзитија није ни овде у Европи баш сасвим усамљена. *Нашла је она и овде врло блиску рођаку*, у једној европској форзитији, која расте дивља, баш у сада много помињаној Албанији. (св. 3);

Он [лукусуз у природи] привлачи *ѣрошенике и ѣроводације* – *разне ѣрошевѣије и одводије*, *који су сви из обласѣи инсекаѣа*. Без ове раскоши боја, а уз њих и мириса и царске, божанске части, за ове лакмаше, *као и на људским свадбама*, коју је спремио сваки цветић на дну своме у мајушним капицама медног нектара – без свега тога шта би милијарде и милијарде цветића остало неоплођено, због чега би остале без семена, или би биле са мало семена, а то би могло одвести биљке ка угинућу врсте. (св. 2);

А вресак (Ечила), хај! – па он још мало па ће да се расцвета! Зато га на Гочу и око Мељина и зову лепо српски „зимоцвећ”, јер вала некад цвета и о Божићу, па и пре, кад је блага зима. А рана форзитија, која понекад цвета заједно са нашим дреном – гле како је пуна набубрелих пупољака, као да хоће сутра да се расцвета. Гле, гле!... И збиља: један, два, гле три цветића развила се! Е, е!... *Чекај ѣи... раноцвеѣко!* *Још није крај фебруара*. *Имаћеш кад да се сва следиш*. [...] *Ви раноцвеѣке моје, иѣа вам је? Шѣа сѣе се ѣобркале, иѣа сѣе ѣопрешиле?* (св. 1).

Анализа Ацићевих свезака о парку Мушке учитељске школе у Јагодици показала је да су у ауторским текстовима доследно примењени захтеви *ѣласѣичкоѣ ирѣања*, живописног приповедања налик народном. Најуочљивија карактеристика поређења јесте однос поређених и поредбених појмова: појаве у природи и биљни свет упоређују се са људским животом и односима у друштву. Стога не изненађује што се поредбене конструкције

и зависне клаузе у текстовима често удружују са персонификацијом. Овим поступцима Ацић придодaje и апострофу, тако да пре можемо говорити о комплексном систему стилских поступака него о појединачним стилемама. На плану смисла текста, персонификација, поређења и апострофа доследно прате Ацићево најдубље уверење о повезаности живог света.

3.2. УЗВИЦИ И ОНОМАТОПЕЈА

У тексту о *йласйичком йричању* Ацић истиче живописни ефекат у нарацији који се може постићи речима ономатопејског порекла. Међутим, он пре свега види ове лексеме као средство којим се постиже додатна јасност у приповедању, будући да почива на подражавању звучних импресија („звучна из спољашњег света, пре свега природе, тј. акустичних осета уопште”, в. Поповић 2007, s.v. *ономатопеја*).

Узвици као врста речи чине специфичан слој који нема изразита морфолошка обележја нити лексичко значење (а најчешће ни стабилно „значење” у погледу емоције коју исказују). Додатно, без могућности да се синтаксички повежу са другим реченичним елементима, узвици као доминантну карактеристику имају мелодијско-фонијска обележја (Бабић 2010: 209). Тематски оквир свезака о школском парку Ацићу је дао довољно простора и оправдања за употребу овог лексичког слоја. Поред имитативних узвика (подражавања звукова из природе, најчешће оглашавања птица у парку), у текстовима се издвајају и, знатно мање фреквентне, глаголске и именичке лексеме ономатопејског порекла:

Њихово типично „*ћук-ћук, ки-ки!*”, и прелетање из жбуна у жбун, чине такође пријатан утисак на шетача. (св. 1); Моја му жена вели: „Свраче, моје, шта радиш?” – оно одговара: „*Крекек, крекек!*” (св. 1); А има једна птица, средње величине, са затупастим кљуном, која целог лета меша у цвркулт и песму тичију своје чудновате узвике, налик на: *чр-кррррр!* Где је оно „*чр*” у високом тону, а оно отегнуто „*кррррр*”, као из неке бачвице, као да виче нека велика тичурина из дубине својих шупљих груди. У оној мелодичној вреви осталих певача ови појединачни узвици ове тиче, који се понављају с времена-навреме, прави су контраст, и изазивају илузију, да смо у каквом великом гају, у некој старој тавној, прашуми. (св. 3); Да, па прошао је већ Свети Тривун. Хај, па данас је Сретење! Данас се дакле срећу Зима и Лето? Е, па зато и звони онолико силно вредна бака, Висибака! – *Цин-цин-цин!*... Чујете ли?... Звони – устајте!! (св. 2);

Нарочито радо *зацевљају* по кућици за храњење птица кад се у њу метне хране. Свраке – и ове дугорепе, мора се рећи лепе птице, са њиним веселим *крекећањем*, често се виђају по парку по неколико их парова. (св. 1).

Аџићеве текстове у свескама карактерише и честа употреба експресивних узвика, којима се изражава стање говорника. Они су карактеристични и по томе што се не налазе само у ауторовом тексту, већ их Аџић приписује и својим саговорницима у дијалозима (друга група примера):

Ех свраче, свраче! Моје красно свраче, моје паметно свраче! (св. 1); С леве стране – *ај*, каква се начинила велика тамарика, под којом је лети једна пољска учионица. (св. 1); *Хај*, да знате чега све ту још има занимљивога и пунога – да не одвојите књигу од очију кад је почнете читати и разгледати, уз то оне многе слике, у боји и иначе! (св. 2); Одмах сам ујутру, још у шест часова навучао велике каљаче, обукао најтоплији зимски, стари капут, па изашао у парк. Али, *ах!* По парку се није могло ићи по стазама. (св. 1);

Један Србин, муслиман из Приштине кад га проводић кроз врт предвече, застаде усред разговора, послушну и рече: – Булбул!... *Ах*, овде ујутру рано да изиде човек! [...] У Солун нема овако, рече... Ни у Цариград, у царску башту – јок!... Ценет-рај!... *Ах... ах!...* (св. 3); *Еѐ!*... *Е*, ово је баш лепо... *Ех, ех!...* Па овде још на средини мали леп сточић... (св. 20).

Како се у примерима показује, узвици се понекад инкорпорирају и у реченице, са узвичником у унутарреченичној позицији. У тексту о *иласџичком ѝричању* он предлаже допуну текста „Говори истину” из читанке управо оваквим елементима: „Тако се стану гурати. У том гурању – кр! тандрр!... оба се крчага разбише” (*Годишњи извештај 1898/1899*: 11). У оваквим позицијама, функција ексклазивних сегмената јесте „интенцијом адресанта условљено везивање пажње адресата за маркирани елемент или цјелину” (Бабић 2010: 147), на чему Аџић управо инсистира.

4. ЗАКЉУЧАК

Анализом Аџићевог текста о *иласџичком ѝричању*, односно о правилима живописног приповедања, и његових рукописних свезака, можемо закључити да су у потпуном сагласју три важна елемента његових погледа на културу говора. То су: однос према настави српског језика, експлицитни искази о квалитетном приповедању у стручном тексту о причању и карактеристике његових ауторских текстова у свескама о парку.

Прво, пажња са којом је стварао услове за квалитетну наставу српског језика у Мушкој учитељској школи у Јагодини сведочи о његовој пуној свести о језику наставе као најважнијем медију поучавања. Чињеница да већ први годишњи извештај о раду Школе Аџић отвара ауторским текстом о правилима причања и тиме доследно подвлачи истакнуто место у обучавању будућих учитеља, говори о његовој посвећености језичком изразу који мора да одликује доброг учитеља. На крају, показује се да и у сопственим тексто-

вима, које тежи да белетризује, примењује она правила *иласџичкој причања* која се, због природе писаног текста, могу применити.

Без намере да се упуштамо у процену књижевноуметничке вредности Аџићевих свезака, издвојили смо кључне елементе његовог стила који кореспондирају са упутствима за живописно приповедање. С једне стране, то је стилски комплекс поступака који се међусобно прожимају: поређења, персонификације и апострофе. С друге стране, употреба узвика и речи ономагопејског порекла представља готово манир у описивању парка и представљању догађаја везаних за живи свет у њему и посете значајних гостију.

Актуелност идеја Сретена Аџића о занимљивом приповедању које ће бити разумљиво, јасно и поступно, али и изазивати *живе њредсџаве* код ученика, огледа се превасходно у савремености методичких принципа и захтева које поставља као основе приповедању у настави.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Аџић (1912–1915): Сретен Аџић, *Школин њарк*, рукописне свеске (архив библиотеке Факултета педагошких наука), бр. 1, 2, 3, 4 и 20.

Аџић (1886): Сретен Аџић, *Ручни рад у мушкој школи, сувремено њедајошко њишњање*, Београд: Штампарија напредне странке.

Аџић (1924): Сретен Аџић, *Учишњеве забелешке, низ њримера из васџишњачкој рада*, друго издање, допуњено и нешто прерађено, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, у: Живољуб Лазаревић (ур.), *Увод у науку о васџишњању*, репринт, Јагодина: Учитељски факултет, 1998.

Аџић (1939): Сретен Аџић, *Биљчина душа*, у: Милован Ристић (ур.), *Среџен М. Аџић: Сџоменџица у славу учишњевља, дирекџора, њедајоџа, научника и народној њросветџишњевља, од захвалних му ученика и њошњовалаца*, Јагодина, 75–76.

Бабић (2010): Миланка Бабић, *Огледџи из њраџмаџишњичке синџаксе*, Источно Сарајево: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет Пале.

Белић (1999): Александар Белић, *Око нашеј књижевној језика*, Изабрана дела Александра Белића, том 8 (прир. А. Младеновић), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Годишњџи извешџај 1898/1899: Срџска Краљевска Мушка учишњевска школа у Јаџодини, Први џодишњџи извешџај, 1898–99 школска џодина, приредио Сретен М. Аџић, управитељ, штампано у штампарији код „Просвете”, у Београду 1899.

Годишњџи извешџај 1900/1901: Срџска Краљевска Мушка учишњевска школа у Јаџодини, Трећџи џодишњџи извешџај 1900–1901. школска џодина, приредио Сретен М. Аџић, управитељ, штампано у штампарији код „Просвете” у Београду 1901.

Годишњџи извешџај 1934/1935: Мушка учишњевска школа у Јаџодини, Извешџај за школску 1934–1935 џодину, штампа „Жикишон”, Параћин, 1935.

Двадесетџеџџоџодиница Мушке учишњевске школе јаџодинске, са 21 сликом у џексџу, израдио Јосиф В. Стојановић, управитељ, Јагодина, 1924.

Ивић (1998): Павле Ивић, *Прејед историје српског језика* (прир. А. Милановић), Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.

Лешић (2008): Зденко Лешић, *Теорија књижевности*, Београд: Службени гласник.

Недовић (1998): Велизар Недовић, *Педагошки оједи Српска Ацића*, Јагодина: Учитељски факултет.

Николић (2013): Милка Николић, Фигуративност поредбено-начинских синтаксичких конструкција с поредбеном речју као и *иоуи* у савременој српској прози, *Српски језик*, XVIII/1–2, 229–245.

Николић (2016): Милка Николић, *Поредбено-начинске конструкције у српском језику*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

Поповић (2007): Тања Поповић, *Реџник књижевних термина*, Београд: Logos Art.

Стефановић (2011): Мила Стефановић, *Јагодинско библиотекарство (1851–2011)*, Јагодина: Народна библиотека „Радислав Никчевић”.

Ilijana R. Čutura

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

Department for Philology

Marko M. Đorđević

Department for Human Sciences

ABOUT PICTURESQUE NARRATION

(stylistic analysis of Sreten Adžić's diary notes)

Summary: The paper deals with linguistic and stylistic analysis of Sreten Adžić's unpublished diary notes (1912–1915) on the topic of the park of the Teacher Training School in Jagodina, with special emphasis on Adžić's explicit attitudes toward the value of, and rules for, *picturesque narration* (vivid language and storytelling) in teaching in primary school. Additionally, Adžić's opinion of the importance of speech culture in teaching is perceived in the context of language teaching and learning conditions in the Teacher Training School in Jagodina (School libraries, membership in leading cultural and publishing institutions, students' literary societies and possibilities for publishing their works etc.).

It is clear that the three fields of Adžić's work (professional, organizational and literary) are completely consistent.

His diary notes (literary texts) are completely concordant with his *rules for picturesque narration*. One of the main characteristics of his style is the combination of personification, comparison and apostrophe (which he highlights as very important for vivid language). Moreover, this set of stylistic features clearly reflects his dedication to flora and to a deeply pantheistic philosophy. The second important element of *picturesque narration* in Adžić's diary notes is the use of exclamations and onomatopoeic words, which are, again, recommended in his theoretical paper to be used by teachers in the classroom.

Key words: Sreten Adžić, diary notes, picturesque narration, stylistic devices, exclamations.